

УДК 378.633:377.1

СУТНІСТЬ ТА ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНІ РІВНІ ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Кубанов Р. А.

У статті проаналізовано методологічну основу концепції економічної освіти, визначено її головні завдання та фінальний результат. З'ясовано, що вища освіта сучасних економістів передбачає розуміння ними закономірностей формування та розвитку відтворювальних процесів на макро- та мікро-рівнях, у взаємозв'язку з розвитком політичних, культурних та інших суспільних процесів. На основі аналізу державних документів визначена структура вищої освіти майбутніх економістів. Установлено низку проблем, пов'язаних з переходом вищої школи України на двоступеневу систему "бакалавр – магістр".

Ключові слова: реорганізація освітнього простору, Болонський процес, ступенева освіта, підготовка фахівців, концепція розвитку економічної освіти, майбутні економісти.

В статье проанализирована методологическая основа концепции экономического образования, определены её основные задания и финальный результат. Установлено, что высшее образование современных экономистов предполагает понимание ими закономерностей формирования и развития воспроизводимых процессов на макро- и микроуровнях, во взаимосвязи с развитием политических, культурных и других общественных процессов. На основе анализа государственных документов определена структура высшего образования будущих экономистов. Установлен ряд проблем, связанных с переходом высшего образования Украины на двух-ступенчатую систему "бакалавр – магистр".

Ключевые слова: реорганизация образовательного пространства, Болонский процесс, ступенчатое образование, подготовка специалистов, концепция развития экономического образования, будущие экономисты.

The author analyzes the methodological basis of the economic education conception, defines its main objectives and final result. It has been established that higher education of today's economists should equip them with understanding of formation and development of reproducible processes on macro- and micro-levels in interconnection with the development of political, cultural and other social processes. Based on analysis of state documents, the structure of future economists' higher education has been defined. A range of problems connected with the transition of the higher school of Ukraine to the two-level system of "Bachelor – Master" has been identified.

Key words: reorganization of educational space, the Bologna process, stepwise education, specialist preparation, conception of the economic education development, future economists.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток суспільства на зламі століть зумовлює глибокі зміни в усіх галузях життя, які визначають як перехід до інформаційного суспільства. Основу економіки будь-якої країни становлять нематеріальні товари і послуги, а знання та вміння набувають першочергового значення. У такому суспільстві люди самі несуть відповідальність за свій успіх, вони повинні стати активними громадянами. Темпи змін, що відбуваються, вимагають постійного поповнення знань, підвищення професійної кваліфікації індивідуумів, зокрема економістів. Важливу роль у розвитку суспільства також відіграє реформування вищої освіти, що відбувається у контексті Болонської угоди, одним із основних положень якої є введення такої системи освіти, яку називають ступеневою, дворівневою, двоциклічною тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід системи вищої освіти в Україні на ступеневу основу перебуває в полі зору вчених, а різні її аспекти

досліджувалися в працях українських (В. Александров, І. Бабін, Я. Болюбаш, В. Вікторов, О. Воронько, В. Грубінко, В. Князєв, В. Кремень, В. Луговий, Н. Нижник, О. Оболенський, Н. Протасова, І. Розпутенко, С. Серьогін, М. Степко, В. Сороко, І. Шпекторенко) та зарубіжних дослідників. Особливості економічної освіти досліджували М. Кустовська [3], Н. Лозинська і К. Беркита [4], Г. Матукова [5], Н. Ткаленко і В. Федорченко [9]. Серед джерел необхідно відзначити Закон України "Про вищу освіту" [8], Постанову Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)" від 20 січня 1998 р. № 65 [7] та Освітньо-професійну програму підготовки бакалавра за спеціальностями напряму 0501 "Економіка і підприємництво" [6]. Підкреслимо, що сучасний етап розвитку вищої економічної освіти вимагає узагальнення науково-практичного досвіду, вироблення конкретних пропозицій зі шляхів впровадження ступеневої освіти в Україні.

Мета дослідження – визначити сутність вищої економічної освіти та надати загальну характеристику її освітньо-кваліфікаційним рівням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості професійної підготовки визначаються профілем освіти. Згідно з Концепцією розвитку економічної освіти в Україні: "Економічна освіта на сучасному етапі розвитку України визначається завданнями переходу до демократичної і правової держави, ринкової економіки, необхідності наближення до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку. Розвиток освіти відбувається в контексті загального процесу трансформації різних сторін суспільного життя, у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах, одночасно виступаючи для них джерелом забезпечення необхідним кадровим ресурсом" [2, с. 4].

Концепція розвитку економічної освіти є методологічною базою освітньої діяльності в умовах формування суспільства знань і соціально орієнтованої економіки та визначає шляхи розв'язання нагальних проблем у сфері економічної освіти через розуміння її мети, завдань, змісту і технологій. Головними компонентами економічної освіти є її зміст і організаційно-освітні технології забезпечення. Вони мають свої особливості у різних складових економічної освіти: загальноекономічній та професійно-економічній. Загальноекономічна освіта охоплює комплекс соціально-економічних знань, умінь і навичок для забезпечення розвитку економічної культури і свідомості як особи, так і суспільства загалом. Особливості змісту професійно-економічної освіти зумовлюються вимогами до її кінцевого результату – формування гармонійної, різнобічно розвинутої особистості, для якої професійні знання, вміння, навички і їх постійне оновлення становлять основу самореалізації в економічній сфері суспільства.

Отже, суть економічної освіти можна розглядати як систему економічних знань, певних навичок і умінь, спрямованих на формування економічної свідомості спеціаліста, його світогляду, поглядів і переконань.

Головне завдання економічної освіти – формування нового економічного мислення у студентів в умовах ринкових відносин. Додаткові завдання:

– розкриття для кожного спеціаліста соціально-педагогічних аспектів економічного виховання особистості, що ґрунтуються на досвіді роботи інституту та досягненнях педагогічної науки;

– обґрунтування необхідності постійного вдосконалення методики економічної освіти студентів у реальних умовах навчального процесу;

– активізація шляхів підвищення ефективності економічної підготовки фахівців завдяки пошуків та вдосконаленню навчальної, громадсько-практичної діяльності, їхньої продуктивної праці.

Як зазначають Н. Лозинська і К. Беркита, це залежить від таких чинників: мети навчання, економічної політики держави; завдань, які стоять перед економікою у певний історичний момент і в перспективі; системи економічної освіти студентів; наявності матеріальної бази в сучасних вищих навчальних закладах, урахування специфіки навчального закладу та професійних інтересів, здібностей, бажань у здобутті економічних знань майбутніми спеціалістами, а також майстерності викладачів [4, с. 235].

Необхідно підкреслити, що сучасна економічна освіта спирається на низку основних принципів, обумовлених вимогами до підготовки конкурентоспромож-

них фахівців. Серед них принципи професійності, фундаментальності, інтегрованості, інноваційності, інтелектуальності та ін.

Представляємо опис принципів економічної освіти за дослідженням Г. Ма-тукової [5]. Так, принцип професіональності передбачає паралельне вивчення курсів професійного й загальнонаукового циклів, ґрунтуючись на фундаменті сучасних наукових досягнень, випереджальному характерові розвитку професійної освіти у ВНЗ. Принцип фундаментальності уможливорює глибоке засвоєння студентами наукових основ професійної діяльності з високим рівнем оволодіння практичними професійними навичками. Принцип інтегрованості виявляється в органічному поєднанні елементів теоретичної, науково-дослідної, практичної підготовки студентів, при поєднанні напрямів загальнотеоретичної, спеціальної, психолого-педагогічної підготовки фахівця, де професійна практика задає основні моделі діяльності майбутнього фахівця конкретного профілю при застосуванні міждисциплінарного підходу. Принцип інноваційності проявляється у динамічності змісту, форм, методів і технологій підготовки студентів до різних видів професійної діяльності, що формує світогляд фахівців, здатність до творчого вирішення професійних завдань, вміння проектувати, організовувати і здійснювати професійну діяльність та варіативно і гнучко вирішувати завдання практики. Принцип інтелектуалізації передбачає професійну підготовку фахівця з розвитком морально-естетичної і професійної культури, при засвоєнні інформації, характерної для вищої освіти, формуванні в них способів евристичних і проблемно-пошукових дій, прийомів і методів розумової та практичної діяльності [5, с. 285–286].

Ми погоджуємося з Н. Ничкало [1], що виконання певної професійної діяльності є неможливим без оволодіння необхідним рівнем професійної освіти. Цей рівень вимагає сукупності знань, умінь та навичок у одній із сфер діяльності людини, наприклад, економіці, і відповідності рівню професійної діяльності. У сфері праці виділяються такі рівні професійної діяльності:

- стереотипний рівень (рівень використання) – уміння використовувати налагоджену систему (об'єкт діяльності) під час виконання конкретних завдань діяльності та знання призначення об'єкта і його основних (характерних) властивостей;

- операторський рівень – уміння готувати (налагоджувати) систему і керувати нею під час виконання конкретних завдань діяльності та знання принципу (основних особливостей) побудови і принципу дії системи на структурно-функціональному рівні;

- експлуатаційний рівень – уміння під час виконання конкретних завдань діяльності тестувати та аналізувати роботу системи з метою виявлення та усунення пошкоджень і знання методів аналізу функціонування системи та методів аналізу, пошуку та усунення пошкоджень;

- технологічний рівень – уміння під час виконання конкретних завдань діяльності здійснювати розробку систем, що відповідають заданим характеристикам (властивостям), і знання методів синтезу та технологій розробки систем і способів їх моделювання;

- дослідницький рівень – уміння проводити дослідження систем з метою перевірки їх відповідності заданим властивостям, уміння вибирати з множини систему, що дозволяє найбільш ефективно вирішувати завдання діяльності, знання методики дослідження систем та методів оцінки ефективності їх застосування під час вирішення конкретних завдань діяльності [1, с. 53].

Ці рівні відповідають певним освітньо-кваліфікаційним рівням, які здобувають студенти у навчальних закладах. Так, стереотипний рівень відповідає рівню кваліфікованого робітника, операторський та експлуатаційний – рівню бакалавра, технологічний та дослідницький – рівню магістра. М. Кустовська підкреслює: "Загалом кожний рівень, маючи певні відмінності, органічно входить у систему вищої професійної освіти як її складова" [3, с. 66].

Вивчення Закону України "Про вищу освіту" [8] та Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)" від 20 січня 1998 р. № 65 [7] дає можливість з'ясувати специфіку ступеневої освіти у навчальних закладах України, визначити особливості трактування і застосування в освітній практиці термінів – "освітньо-кваліфі-

каційний рівень вищої освіти", "молодший спеціаліст", "бакалавр", "спеціаліст" і "магістр", а саме:

По-перше, згідно зі статтею 1 Закону України "Про вищу освіту" освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок [8].

По-друге, молодший спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8]. Нормативний термін підготовки молодших спеціалістів не може перевищувати на базі повної загальної середньої освіти трьох років, а базової загальної середньої освіти – чотирьох років. Особи, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно навчатися за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста і здобувати повну загальну середню освіту. Програма підготовки молодшого спеціаліста реалізується вищими навчальними закладами I–II рівнів акредитації. Вищий навчальний заклад III–IV рівня акредитації може здійснювати підготовку молодших спеціалістів, якщо в його складі є вищий навчальний заклад I (II) рівня акредитації або відповідний структурний підрозділ [7].

По-третє, бакалавр, зазначається у статті 8 Закону України "Про вищу освіту", – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8]. У Постанові Кабінету Міністрів України № 65 від 20.01.1998 року "Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)" йдеться про те, що освітньо-професійна програма підготовки бакалавра забезпечує одночасне здобуття базової вищої освіти за напрямом підготовки та кваліфікації бакалавра на базі повної загальної середньої освіти. Зазначена програма підготовки бакалавра складається із загальних фундаментальних, гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, спеціальних дисциплін відповідного напрямку підготовки, а також з різних видів практичної підготовки. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра реалізується вищими навчальними закладами II–IV рівнів акредитації. Нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати чотирьох років. Нормативний термін навчання осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідною до напрямку підготовки спеціальністю, зменшується на один-два роки [7]. Як зазначає В. Третяко [8], програма підготовки бакалавра передбачає гуманітарний і загальнонауковий цикли, цикл професійної підготовки. Основне призначення програм цього ступеня полягає у формуванні загальноосвітньої культури особистості, професійних цінностей, необхідних для подальшого самовизначення. На рівні бакалаврату забезпечується формування системи базових і ключових компетенцій, основним засобом формування яких є модель навчально-дослідної діяльності, що відповідає рівню освіти бакалаврів [10, с. 30].

По-четверте, спеціаліст, згідно зі статтею 8 Закону України "Про вищу освіту", – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8]. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації спеціаліста на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра. Зазначена освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста складається із спеціальних дисциплін, у тому числі соціально-економічних, та різних видів практичної підготовки. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста реалізується вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації. Нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати одного року (для окремих спеціальностей за погодженням з Міносвіти може бути встановлено термін півтора року) [7].

По-п'яте, магістр – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8].

Згідно з освітньо-професійною програмою відповідного напрямку підготовки [6], професійна підготовка здійснюється під час вивчення наступних дисциплін: філософія, культурологія, психологія і педагогіка, фізичне виховання, українська мова, іноземна мова, правознавство, політологія, історія України, соціологія, безпека життєдіяльності, університетська освіта (цикл гуманітарної підготовки, загальний для всіх спеціальностей); політична економія, мікро- та макроекономіка, історія економіки та економічної думки, математика, економіко-математичне моделювання, економічна кібернетика, статистика, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, гроші та кредит, фінанси, бухгалтерський облік, економіка праці і соціально-трудова відносина, міжнародна економіка, національна економіка, регіональна економіка (цикл природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, єдиний для всіх спеціальностей); бюджетна система, місцеві фінанси, соціальне страхування, фінансовий аналіз, податкова система, страхові послуги, фінансова діяльність суб'єктів підприємництва (цикл професійної підготовки для спеціальності "Фінанси"); інфраструктура товарного ринку, логістика, маркетингова товарна політика, промисловий маркетинг, маркетингова цінова політика, маркетингові дослідження, маркетингова політика комунікацій (цикл професійної підготовки для спеціальності "Маркетинг") [6, с. 15–21]. Для підготовки майбутніх фінансистів та маркетологів виділяється 240 кредитів (8640 год.), з яких 60 кредитів (2160 год.) – це дисципліни гуманітарної підготовки, 120 кредитів (4320 год.) – цикл природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, 60 кредитів (2160 год.) – дисципліни професійної підготовки.

Отже, вища економічна освіта охоплює чотири блоки дисциплін, які формують сучасний світогляд і зумовлюють потребу в постійному оновленні соціально-економічних знань, умінь, навичок: гуманітарний, природничо-науковий, загальноекономічний і блок дисциплін професійної підготовки. Дисципліни, що входять в названі блоки, забезпечують комплексне багатоаспектне вивчення закономірностей економічної сфери суспільства. Н. В. Ткаленко і В. В. Федорченко [9] зазначають, що формування економічних знань реалізується через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання. Причому пізнавальні компоненти створюють не тільки систему фінансових, технологічних, технічних, економічних і правових знань, а й визначають внутрішню культуру молоді, формують її готовність до свідомої гармонізації стосунків "людина – суспільство – природа – економіка". До теоретичних компонентів навчання належить світогляд і вміння творчо мислити, які створюють підґрунтя економічно доцільних і водночас соціально відповідальних рішень, дослідницьких навичок, практичних умінь. Практичні компоненти економічно освіченої людини становлять мотивацію та вміння постійно підвищувати компетентність і практично використовувати нові знання для вдосконалення та розвитку технічного, технологічного, фінансового, соціально-економічного, правового та іншого забезпечення організаційно-економічних і управлінських процесів; розвивати особистісний і колективний потенціал економічної діяльності на засадах соціального партнерства і соціальної відповідальності [9, с. 32]. Таким чином, вища освіта сучасних економістів передбачає розуміння ними закономірностей формування та розвитку відтворювальних процесів на макро- та мікрорівнях, у взаємозв'язку з розвитком політичних, культурних та інших суспільних процесів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Аналіз розвитку вищої освіти України дозволяє констатувати, що сьогодні актуальним є підвищення якості підготовки кадрів вищої кваліфікації з економіки, це зумовлено вимогами формування нової економічної системи в ринкових відносинах і приєднанням України до Болонського процесу. Концепція розвитку економічної освіти є методологічною базою організації навчального процесу і визначає базові методи розв'язання сучасних проблем професійної підготовки майбутніх економістів в умовах ступеневої освіти.

Специфіка української системи вищої освіти полягає в тому, що на відміну від європейської двоступеневої системи "бакалавр – магістр" в Україні збереглась багатоступенева система "молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр". У подальших дослідженнях буде описана комплексна система оцінювання якості професійної підготовки студентів економічних спеціальностей в умовах багатоступеневої вищої освіти.

Література

1. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
2. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України. – 2004. – № 6. – С. 3–10.
3. Кустовська М. І. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх економістів / М. І. Кустовська // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні та психологічні науки". – 2012. – № 63. – С. 65–68.
4. Лозинська Н. Організація професійного навчання студентів фінансово-економічного профілю / Н. Лозинська, К. Беркита // Вісник Львівського університету : зб. наук. пр. Серія "Педагогічна". – 2005. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 233–240.
5. Матукова Г. І. Характерні риси підприємницької освіти: тенденції та закономірності / Г. І. Матукова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. пр. / Херсон. нац. техн. ун-т ; редкол.: В. Г. Бутенко (голова) та ін. – Херсон : ХНТУ, 2011. – Вип. 2. – С. 284–289.
6. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напряму 0501 "Економіка і підприємництво" : офіційне видання / А. Ф. Павленко та ін. – К. : Аспект-Поліграф, 2006. – 126 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)" від 20 січня 1998 р. № 65 // Освіта України : нормативно-правові документи. – К. : Міленіум, 2001. – С. 375–381.
8. Про вищу освіту : Закон України від 26.12.02 № 2984-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 20. – 134 с.
9. Ткаленко Н. В. Проблеми підготовки сучасних економістів у системі вищої освіти України / Н. В. Ткаленко, В. В. Федорченко // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління : зб. наук. пр. Серія 1 "Економіка". – Чернігів : ЧДІЕУ, 2011. – № 3. – С. 31–35.
10. Третько В. Сучасні тенденції розвитку ступеневої освіти у Російській Федерації / В. Третько // Порівняльна професійна педагогіка : наук. журн. – 2011. – Вип. 2. – С. 26–33.